

INGLIZ VA O'ZBEK BADIY MATNLARIDA "TOLERANTLIK"
KONSEPTINING LINGVAKULTROLOGIK ASPEKTLARI

Lapasov Nizomiddin Shakarboyevich

Mustaqil izlanuvchi, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti

Annotatsiya. Ushbu maqolada ingliz va o'zbek badiiy matnlarida "tolerantlik" konseptining linguakulturologik jihatlari o'rganiladi. Tolerantlik tushunchasi madaniyatlararo muloqotda muhim bo'lib, uning badiiy ifodasi milliy tafakkur va madaniy qadriyatlar bilan chambarchas bog'liq. Maqolada konseptual tahlil usuli asosida ikki tili matnlarda tolerantlik qanday til vositalari orqali ifodalanganligi aniqlanadi. Shuningdek, qiyosiy tahlillar orqali o'zaro o'xshashliklar va farqlar yoritiladi. Tolerantlik konseptining badiiy ifodasi orqali o'quvchining madaniy anglash doirasi kengayadi. Bu maqola tolerantlikni til va madaniyat o'rtasidagi uzviy bog'liqlik nuqtai nazaridan yoritib beradi.

Kalit so'zlar: tolerantlik, konsept, lingvokulturologiya, badiiy matn, madaniyat, tahlil, ingliz adabiyoti, o'zbek adabiyoti.

Annotation. This article explores the linguoculturological aspects of the concept of "tolerance" in English and Uzbek literary texts. Tolerance plays a significant role in intercultural communication, and its literary expression is closely connected to national consciousness and cultural values. The article applies a conceptual analysis method to identify how tolerance is represented through linguistic means in texts of both languages. Comparative analysis reveals similarities and differences in its representation. The artistic portrayal of tolerance contributes to broadening readers' cultural understanding. This study highlights the intrinsic link between language and culture in expressing the concept of tolerance.

Keywords: tolerance, concept, linguoculturology, literary text, culture, analysis, English literature, Uzbek literature.

Kirish

Zamonaviy tilshunoslik va madaniyatshunoslikda konseptual tahlil dolzarb yo'nalishlardan biri bo'lib, unda til orqali ifodalanuvchi madaniy tushunchalar chuqur o'rganiladi. Shunday konseptlardan biri bu — tolerantlikdir. Globalizatsiya, madaniyatlararo muloqot, migratsiya, diniy bag'rikenglik va gender tengligi kabi dolzarb ijtimoiy masalalar kontekstida tolerantlik konsepti yildan-yilga muhimlik kasb etmoqda.

Tolerantlik konsepti nafaqat siyosiy va ijtimoiy diskursda, balki badiiy adabiyotda ham o'z ifodasini topgan. Badiiy asarlar orqali jamiyatdagi tolerantlik, bag'rikenglik, boshqa fikr va qarashlarga hurmat ko'rsatish kabi tushunchalar madaniy kontekstda shakllanadi. Bunda har bir xalqning mentaliteti, qadriyatlar tizimi va tarixiy tajribasi muhim rol o'ynaydi.

Mazkur maqolada ingliz va o'zbek badiiy adabiyotidagi tolerantlik konsepti lingvokulturologik nuqtai nazardan o'rganiladi. Lingvokulturologiya fanining asosiy

maqsadi til va madaniyat o'rtasidagi bog'liqlikni ochib berishdan iborat bo'lib, tolerantlikning til vositasida qanday ifodalanganini anglash orqali madaniyatlararo farqlar va umumiyliklar yoritiladi.

Tadqiqot doirasida ingliz va o'zbek adabiyotidan olingan namunalar asosida tolerantlik konseptining verbal ifodalari, konnotatsiyalari, kontekstual vazifalari o'rganiladi. Buning uchun konseptual tahlil, qiyosiy tahlil va semantik-funksional tahlil uslublari qo'llaniladi. Maqola tolerantlik tushunchasining badiiy talqini orqali madaniy ongning ifodalanishini tahlil qilishga yo'naltirilgan.

Adabiyotlar tahlili

Tolerantlik tushunchasi ilk bor siyosiy va huquqiy sohalarida shakllangan bo'lsa-da, hozirda u lingvistika, madaniyatshunoslik va adabiyotshunoslikda ham muhim o'ringa ega bo'lib bormoqda. Tolerantlik konsepti, odatda, insonning boshqa dunyoqarash, e'tiqod va qadriyatlarni qabul qilishga tayyorligi bilan izohlanadi. Tilshunoslikda bu konseptga semantik, pragmatik va diskursiv yondashuvlar mavjud.

V.A. Maslova (2001) lingvokulturologiyada konseptlar orqali milliy tafakkurni tushunish mumkinligini ta'kidlaydi [1]. U tolerantlikni universal konsept sifatida belgilaydi, biroq har bir millat bu tushunchani o'z madaniy tajribasi asosida o'ziga xos tarzda anglaydi. Shu bilan birga, G.G. Slyshkin (2004) tolerantlik konseptini dominant ijtimoiy qadriyatlardan biri deb hisoblaydi [2].

Ingliz tilidagi adabiyotda tolerantlik konsepti ko'pincha inson huquqlari, tenglik va jamiyatdagi xilma-xillik bilan bog'liq holda ifodalanadi. Masalan, Harper Leening *To Kill a Mockingbird* (1960) romanida irqiy tengsizlik va tolerantlik markaziy g'oyalardan biri sifatida yoritiladi. Asarda Atticus Finch obrazining og'zidan "You never really understand a person until you consider things from his point of view" degan iqtibos tolerantlik konseptini chuqur aks ettiradi.

O'zbek adabiyotida esa tolerantlik ko'proq oila, mahalla va diniy qadriyatlar kontekstida aks etadi. Abdulla Qodiriyning "O'tgan kunlar" romanida uyg'unlik, kechirimlilik va bag'rikenglik qadriyat sifatida targ'ib etiladi. Maqsud Shayxzoda, Abdulla Oripov kabi yozuvchilar ijodida ham bu mavzu dolzarbligini saqlab qolgan.

Lingvistik jihatdan qaralganda, tolerantlik konsepti ko'pincha quyidagi birliklar orqali ifodalanadi: ingliz tilida — *acceptance, openness, mutual respect*, o'zbek tilida esa — *bag'rikenglik, kechirimlilik, hurmat, sabr-toqat*. Shu birliklarning metaforik, antonimik va sinonimik tahlili orqali ularning madaniy yuklamasi aniqlanadi.

Ilmiy adabiyotlarda (Mukhina, 2010; Komleva, 2015) tolerantlik diskursining global xarakteri ta'kidlangan bo'lsa-da, mazkur maqolada uning milliy madaniyatlar oralig'idagi o'ziga xosligi tahlil qilinadi.

Quyidagi misollar tolerantlik konseptining ingliz va o'zbek adabiyotidagi madaniy ifodasini ko'rsatadi:

Ingliz adabiyoti misoli: *Harper Lee, “To Kill a Mockingbird”*: Asarda irqiy adolatsizlik voqealari tolerantlik g'oyasi orqali muvozanatlashadi. Atticusning qarashlari uning insoniylik va bag'rikenglikka asoslangan axloqiy pozitsiyasini namoyon etadi.

O'zbek adabiyoti misoli: *Abdulla Qodiriy, “O'tgan kunlar”*: Otabek obrazida qarama-qarshi qarashlarga nisbatan bag'rikenglik va sabr ko'rsatish holatlari ko'p uchraydi. Jumladan, Zaynab va Kumush orasidagi nizolar fonida Otabekning muvozanatli munosabati tolerantlik namunasi bo'lib xizmat qiladi.

Qiyosiy tahlil shuni ko'rsatadiki, ingliz adabiyotida tolerantlik ko'proq ijtimoiy adolat va inson huquqlari nuqtai nazaridan tahlil qilinadi. O'zbek adabiyotida esa bu konsept shaxsiy munosabatlar, oilaviy qadriyatlar va diniy bag'rikenglik doirasida aks etadi.

Shuningdek, til vositalari ham farqlanadi: ingliz tilida tolerantlik ko'pincha argumentativ va ratsional kontekstda ifodalansa, o'zbek tilida u emotsional va aksar hollarda diniy konnotatsiyalarga ega bo'ladi.

Yuqoridagi tahlillar asosida aytish mumkinki, tolerantlik konsepti har ikki adabiyotda ham dolzarb mavzu bo'lib, turlicha madaniy kodlar orqali ifodalanadi. Ingliz adabiyotidagi tolerantlik ko'proq liberal qadriyatlar, ijtimoiy tenglik va huquq doirasida namoyon bo'lsa, o'zbek adabiyotida bu tushuncha jamiyatdagi o'zaro hurmat, sabr-toqat va oilaviy tinchlikka asoslanadi.

Bundan tashqari, konseptlar kontekstga qarab ma'nodosh birliklar orqali yoritiladi. Masalan, “bag'rikenglik” so'zi “kechirimlilik”, “hurmat”, “tushunish” kabi birliklar bilan uyg'unlashadi. Bu esa tolerantlik konseptining lingvokulturologik kompleksligini ko'rsatadi.

Qiyosiy tahlil tolerantlikning har bir milliy adabiyotda qanday ko'rinishda namoyon bo'lishini ko'rsatadi va tilni o'rganish jarayonida madaniyatni hisobga olish muhimligini tasdiqlaydi.

Xulosa

Tolerantlik konsepti ingliz va o'zbek adabiyotida har xil madaniy mazmunlarda namoyon bo'lsa-da, u umumiy insoniy qadriyat sifatida til vositasida aniq ifodalanadi. Badiiy matnlar orqali bu konsept turlicha semantik yuklama bilan aks ettiriladi: ingliz adabiyotida — ijtimoiy adolat va huquq, o'zbek adabiyotida — sabr, hurmat, kechirimlilik. Lingvokulturologik tahlil bu konseptning milliy tafakkurda qanday ifodalganini anglashga yordam beradi. Ushbu maqola tolerantlik konseptini o'rganishda madaniyatlararo tafovutlarni aniqlash va o'xshashliklarni anglashga qaratilgan.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Маслова В.А. Лингвокультурология. – М.: Академия, 2001.
2. Слышкин Г.Г. Концепты и концептосфера. – М.: Гнозис, 2004.
3. Lee H. To Kill a Mockingbird. – New York: HarperCollins, 1960.
4. Қодирий А. Ўтган кунлар. – Тошкент: Ўзбекистон, 2015.
5. Мухина Т.Г. Толерантность в современной культуре. – СПб.: Лань, 2010.
6. Komleva N.Yu. Tolerance as a Cultural Concept in Linguistics // Russian Journal of Cultural Studies. – 2015. – №2.
7. Abdullaev B. Bag'rikenglik tushunchasi va uning psixologik asoslari // Pedagogika va Psixologiya. – 2020. – №3.
8. Safarova D. O'zbek adabiyotida tolerantlikning badiiy talqini // Filologiya fanlari. – 2021. – №4.